

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. Досліджено особливості управління ліквідністю в умовах фінансової нестабільності, проаналізовано стан ліквідності на прикладі «Альфа-Банку» та «Ощадбанку» та надані практичні рекомендації щодо покращення управління ліквідністю в сучасних умовах.

Ключові слова: ліквідність, фінансова нестабільність, стратегія управління ліквідністю, ГЕП-аналіз, динамічний індикатор, Базель III.

Вступ. Сьогодні не потребує доведення факт, що банківська діяльність заснована на довірі, підрив якої руйнує весь банк і всю його діяльність. Саме на підтримку цієї довіри спрямована ліквідність. У сучасній економічній літературі термін «ліквідність» досить широко використовується і характеризує абсолютно різні об'єкти економіки – це може бути ліквідність товарів, національних валют, суб'єктів господарювання. Банківська ліквідність – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, тобто здатність задовольняти свою потребу у грошових коштах незалежно від цілей їх витрачання [1].

Дослідженню питань управління банківською ліквідністю приділяється значна увага практиків і науковців. Зокрема, проблема управління ліквідністю досить широко висвітлена у працях таких дослідників, як В. Міщенко, О. Вовчак, Т. Смовженко, М. Дзямучич, Г. Карчева, Ю. Ребрик, О. Афанасьєва, А. Фалюта, І. Януль, Н. Волкова, Ю. Серпенінова, Ю. Довгаль, О. Кіреєв тощо.

Праці цих авторів присвячені в основному окремим аспектам процесу управління ліквідністю, в тому числі і в умовах фінансової нестабільності. Та все ж було недостатньо зосереджено увагу на комплексному підході до питання забезпечення ефективного управління ліквідністю банків на основі комплексної кількісної оцінки ризику ліквідності банків України. У посткризовий період це питання набуває особливої актуальності внаслідок обмежених можливостей залучення коштів на міжнародних ринках капіталу і посилення ролі коштів фізичних осіб у формуванні ресурсної бази банків. В таких складних умовах підвищення ефективності управління ліквідністю в банках пов'язано з підвищенням об'єктивності оцінки ризику ліквідності з врахуванням внутрішніх та зовнішніх (загальносистемних) чинників та прискоренням впровадження вимог Базельського комітету (Базеля III).

Постановка завдання. Для України, що відчутно зазнала впливу світової фінансової кризи питання підвищення ефективності управління ліквідністю є першочерговим завданням. Тому, метою статті є визначення особливостей управління ліквідністю в умовах фінансової кризи та надання пропозицій щодо покращення управління ліквідністю для стабілізації ситуації на фінансовому ринку України в посткризовий період. У процесі написання статті використовувалися такі методи дослідження, як аналіз і синтез, графічний метод, метод порівняння. Особливу увагу слід звернути на кількісне управління ліквідністю за допомогою економічно-математичних методів, що застосовуються при дослідженні.

Результати. Фінансова криза 2008-09 рр. поставила питання вдосконалення регулювання ліквідності. Банки часто фінансували довгострокові активи за рахунок короткострокових зобов'язань, використовуючи, як правило, вклади (депозити) до запитання або кошти, залучені на короткі строки, для надання середньо- і довгострокових кредитів. Однак в періоди фінансової нестабільності вкладники масово знімають кошти, що може призвести до втрати ліквідності і банкрутства банків [2].

Проблема управління ліквідністю в банках в умовах фінансової нестабільності полягає також в тому, що банки сприймають вимоги НБУ до підтримання необхідного запасу ліквідності як бар'єр до підвищення своєї прибутковості і досить часто банки намагаються приховати реальні проблеми з ліквідністю, підтасовувати результати своєї діяльності під необхідні вимоги, що породжує протиріччя, яке заключається в тому, що де-юре банки дотримуються вимог НБУ, а де-факто – у банку реально спостерігається дефіцит ліквідності, що призводить до проблем у разі виникнення кризових ситуацій.

Для аналізу проблемних питань з управління ліквідністю ми обрали банк зі 100% іноземним капіталом - Альфа-Банк, та банк зі 100% державним капіталом - Ощадбанк, які входять у ТОП-10 найбільших банків України.

Кожен банк відповідно до сприятливих чи несприятливих зовнішніх умов та внутрішніх характеристик обирає для себе відповідну стратегію управління ліквідністю: консервативну, яка спрямована на мінімізацію ризику ліквідності при стабілізації прибутків, або агресивну, коли банк свідомо приймає підвищений рівень ризику ліквідності з метою максимізації прибутків [3].

Хоча банки можуть змінити стратегію, але зазвичай притримуються однієї з них протягом тривалого часу. Так, Ощадбанк в період фінансової нестабільності дотримується консервативної стратегії, яка передбачає значну ліквідну подушку і значну підтримку з боку держави. Альфа-Банк, навпаки – використовує агресивну стратегію, за якою банк свідомо йде на підвищення ризику задля максимізації своїх прибутків, зокрема, прагнучи наростити ресурсну базу за рахунок різноманітних акцій і розширення депозитних послуг для залучення коштів клієнтів.

Всім загальновідома істина, що за ліквідність треба платити. Не маючи змоги використовувати гнучкі підходи до регулювання ліквідності, банки розв'язують дилему "ліквідність–прибутковість" на користь останньої. Така практика призвела до кризового становища та банкрутства багатьох вітчизняних банків [4].

Ефективне управління ліквідністю передбачає роз'язання дилеми «ліквідність-прибутковість» на користь першої. Проте, без збереження своєї прибутковості діяльність банку не буде вважатися ефективною, і завдання банку - обрати свою власну позицію у даному питанні, спираючись на особливості своєї діяльності та можливості залучення фінансових ресурсів (табл.1)

Таблиця 1

Порівняння високоліквідних активів та рентабельності «Альфа-Банку» та «Ощадбанку» за 2008-2010 роки [5, 6]

Банк	01.01.2009		01.01.2010		01.01.2011		01.01.2012	
	Високо-ліквідні активи	ROA	Високо-ліквідні активи	ROA	Високо-ліквідні активи	ROA	Високо-ліквідні активи	ROA
Альфа-Банк	2,9	0,5	11,8	-	19,7	0,004	21,3	0,06
Ощадбанк	4,5	0,5	10,1	1,2	9,2	0,8	7,5	0,7

Ліквідність значною мірою визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку. З метою забезпечення своєчасного виконання банком зобов'язань перед клієнтами передбачається погодження строків, на які інвестуються кошти, зі строками, на які ці кошти надали вкладники.

Провівши аналіз активів та пасивів за строками погашення (ГЕП-аналіз) для «Альфа-Банку» та «Ощадбанку» у 2010 році, ми можемо сказати про допустиму розбалансованість активів і пасивів за окремими часовими інтервалами, крім зі строком від 1 до 5 років (для «Альфа-Банку» перевищення активів над пасивами становить 16,52% від чистих активів; для «Ощадбанку» - 20,7% від чистих активів, що свідчить про фінансування банком довгострокових активів за рахунок короткострокових зобов'язань.

У питанні збалансованості активів і пасивів слід звертати увагу не лише на їхні співвідношення в часових проміжках, а й на саму їх структуру. Стабільність та якість пасивів оцінюється, виходячи з показників концентрації джерел фінансування, питомої ваги стабільної частини депозитної бази, витратності залучення коштів [7].

Особливу увагу потрібно звернути на частку коштів до запитання, як найбільш мінливий ресурс, а також на кошти фізичних осіб, які є порівняно з коштами юридичних осіб більш схильні до несподіваних відтоків.

Рис.1. Динаміка частки коштів до запитання у 2008-2011 роках [5, 6]

У обох банках кошти до запитання і кошти фізичних осіб в період кризи зростали, відносна їх стабілізація спостерігається лише протягом 2010-2011 років. Відсоток коштів до запитання в Альфа-Банку зріс в 2009 році (рис.1), тобто в даний період люди боялися вкладати кошти на довгостроковий період. Крім того, бачимо значні коливання цього виду нестабільного пасиву. В Ощадбанку цей відсоток є більшим практично в 2 рази, однак це відображення спеціалізації банку. Між 2008 і 2009 роками ця частка значно зросла, що зумовлено перш за все тим, що населення не довіряло свої кошти іншим банкам, і вкладало заощадження в державний банк.

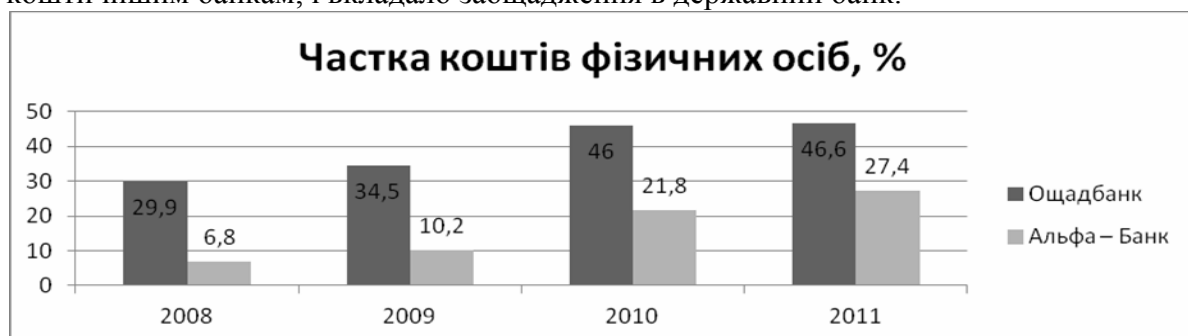

Рис.2. Динаміка частки коштів фізичних осіб у 2008-2011 роках [5, 6]

Частка ресурсів, залучених від фізичних осіб значно вища у «Ощадбанку», що також пов'язано зі специфікою його роботи (рис.2). Якщо звернути увагу на динаміку, то бачимо, що в період кризи частка коштів фізичних осіб не знизилась, а навпаки підвищилась, завдяки тому, що банки будь – якими способами намагався втримати ці ресурси в банку. Тому, з погляду ліквідності, в «Альфа-Банку» і «Ощадбанку» ризик відтоку ресурсів значно зріс з 2008 по 2011 рік. В принципі це позитивна тенденція для банків, але лише при наявності подушки ліквідності в необхідній кількості, яка здатна захистити їх від втрати платоспроможності при неочікуваному відпливі коштів.

Стабільність ресурсної бази можна визначити за допомогою показника волатильності, який визначається за формулою:

$$K_{\sigma} = (\sigma : X_{\text{середнє}}) * 100 \quad (1)$$

де K_{σ} – коефіцієнт квадратичної варіації; σ – середнє квадратичне відхилення; X середнє – середнє значення обсягів депозитів.

З точки зору стабільності депозитів, то в Альфа-Банку показник волатильності є меншим (9,38), ніж в Ощадбанку (9,59), що говорить про більшу стабільність депозитів саме у Альфа-Банку.

В умовах нестабільності об'єктивно оцінити ризики, в тому числі і ризик ліквідності за допомогою економіко-математичних методів. Перспективним є використання методів непараметричної статистики на основі застосування динамічного індикатора. Динамічний індикатор ліквідності – це інтегральний показник, що використовується для комплексної оцінки стану ліквідності банку. Індикатор будується на основі застосування ординальної шкали, за допомогою якої можна виявити наявність ознак ліквідності в показниках та їх істотність у порівнянні з іншими [7].

Аналіз ризику ліквідності за допомогою динамічного індикатора був зроблений для Ощадбанку. Матриця збігів нормативних і фактичних співвідношень показників, що впливають на ліквідність, наведена в табл. 3.

Таблиця 3

Матриця збігів нормативних і фактичних співвідношень між показниками Ощадбанку

Назва	А	Ва	ДЦП	Пк	На	Кб	Пз	Вн
Активи	0	1	1	-1	-1	1	0	0
Високоліквідні активи	1	0	0	-1	0	0	1	-1
ДЦП	1	0	0	-1	0	0	0	0
Проблемні кредити	-1	-1	-1	0	0	-1	0	0
Неробочі активи	-1	0	0	0	0	-1	0	0
Капітал балансовий	1	0	0	-1	-1	0	1	-1
Поточні зобов'язання	0	1	0	0	0	1	0	0
Вклади населення	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Всього	1	0	0	-4	-2	-1	2	-2

Динамічний індикатор ліквідності для Ощадбанку станом на 01.01.2011 року приймає значення «-» 0,23, що свідчить про підвищений ризик ліквідності в Ощадбанку, однак залишається значний запас до критичного значення («-»1). Зауважимо, що для банківської системи динамічний індикатор ліквідності приймає додатне значення – «+» 0,308.

Однією із проблем оцінки ліквідності є сприйняття ліквідності як запасу, який вже застарів і не може забезпечити стабільні умови роботи банківського сектору. Для ефективного управління ліквідністю в умовах фінансової нестабільності було розроблено прогресивний і комплексний підхід до управління ліквідністю, спираючись на сприйняття ліквідності як потоку. Ліквідність як потік аналізується з точки зору динаміки, що передбачає оцінювання здатності банку впродовж певного періоду змінювати несприятливий рівень ліквідності або запобігати погіршенню досягнутого, об'єктивно необхідного рівня ліквідності [8].

На сьогодні при розрахунку нормативів ліквідності активи в розрахунок беруться за балансовою вартістю, що не відображає реальної ситуації. На нашу думку доцільно враховувати активи за ринковою вартістю, що зробить нормативи поточної ліквідності більш об'єктивним інструментом для управління ризиком ліквідності.

Наочним прикладом того, що дотримання нормативів ліквідності банками не відображає реальну ситуацію з ліквідністю є наведені фактичні значення нормативів ліквідності по банківській системі до і під час фінансової кризи (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка нормативів ліквідності по банківській системі в 2006-2011 рр.[9]

Найменування нормативу	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012
H4 (не менше 20%)	53,60	62,38	64,45	58,80	58,48
H5 (не менше 40%)	75,31	75,16	72,90	77,33	70,53
H6 (не менше 60%)	39,93	32,99	35,88	91,19	94,73

Як бачимо з табл. 3, значення нормативів ліквідності по банківській системі в період кризи не набагато відрізнялися від значень нормативів в період стабільного її функціонування, в той же час в період фінансової кризи ризик ліквідності був у банків значно більшим. Дотримання нормативів ліквідності значною мірою підтримувалося завдяки отриманим в значних обсягах кредитів рефінансування від НБУ. Тобто можна говорити про недостатню спроможність нормативів ліквідності показати реальний стан ліквідності та платоспроможності банків.

Для того аби не втратити платоспроможність і залишитися ліквідними в умовах фінансових шоків, банк проводить стрес – тестування для моделювання різних ситуацій на ринку і вироблення наперед тактики дій для швидкого реагування. Стрес-тестування ризику ліквідності може здійснюватися на основі оцінки чутливості зміни вартості портфелю банку в результаті дії певних шоківих факторів, зокрема, значний відтік депозитних ресурсів, закриття доступу до міжбанківських кредитів тощо.

Як один з варіантів зарубіжного досвіду управління ліквідності досить цікавою є Росія, оскільки у даній країні наявне довгострокове регулювання ліквідності, більш жорсткі вимоги (вищі граничні значення нормативів ліквідності), краща збалансованість активів і пасивів, особливо зі строком до 1 місяця і цілеспрямований контроль Центрального банку Росії за ліквідністю (у 2010 році спостерігалася досить незначна кількість кредитних організацій, що порушили дані нормативи) [10].

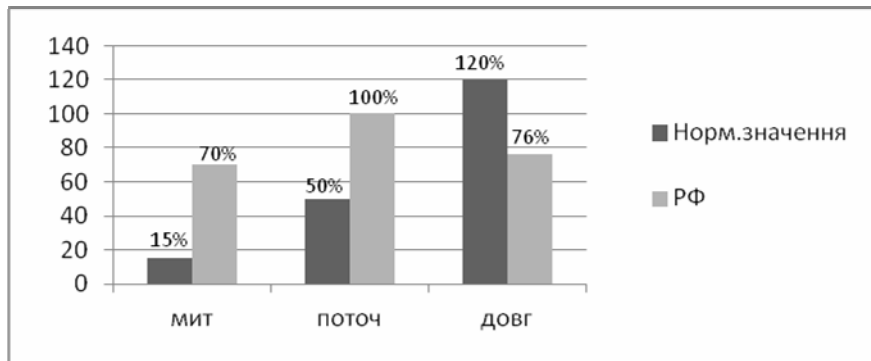

Рис. 3. Дотримання нормативів ліквідності банківської системи Росії за станом на 01.01.2011 р

Як бачимо з даних (рис. 3), і Україна, і Росія мають значний запас міцності, проте дане значення все ж вище у Росії.

Для покращення ефективності управління ризиком ліквідності Базелем III рекомендується для впровадження нові коефіцієнти ліквідності:

- коефіцієнт покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR), який набере чинності з 1 січня 2015 року;
- коефіцієнт стабільного фінансування, нетто-фондування (Net stable funding ratio), який набере чинності з 2018 року [2].

На нашу думку їх впровадження необхідне для відображення реального стану ліквідності банків і банківської системи, однак це не означає, що слід відмовитися від нормативів які діють зараз. Вважаємо за правильне, що в перехідний період коефіцієнти і нормативи повинні діяти паралельно. Такої думки зокрема притримується більша частина банкірів України.

Висновки. За результатами проведеного дослідження доведено, що управління ризиком ліквідності в умовах фінансової нестабільності значно ускладнюється через зниження довіри населення до банків і масовому відтоку ресурсної бази, а також неможливістю спрогнозувати грошові потоки банку, навіть у короткостроковому періоді.

З метою підвищення ефективності управління ліквідністю та покращення його об'єктивної оцінки рекомендуємо:

- 1) підвищити ефективність управління ліквідністю шляхом прискорення впровадження вимог Базеля III в частині введення коефіцієнтів покриття ліквідності та стабільного фінансування;
- 2) вдосконалити розрахунок нормативів ліквідності і ГЕП-аналіз враховуючи активи за їх ринковою вартістю;
- 3) покращити якість управління активами та пасивами;
- 4) розробити ефективні стратегії діяльності банку, що допоможе банку підтримувати достатній рівень ліквідності для здійснення своєї діяльності та не втратити довіру клієнтів у майбутньому.

Література

1. Фалюта А. Удосконалення системи управління ліквідністю банків в Україні // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. №19. – С.471-476.
2. Карчева Г.Т. Удосконалення регулювання ліквідності банків на основі нових стандартів Базельського комітету // Вісник КЕФ КНЕУ імені В.Гетьмана. – 2011. - №2. - С.113-127.

3. Криклій О.А., Ребрик Ю.С. Система комплексного управління ліквідністю банку // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2010. - №1(8). – Ч.2. – С.9-16.
4. Марущак М.В. Управління ліквідністю в банках України: стратегічний та операційний рівень // Наукові праці НДФІ. – 2009. №1(46). – С.126-131.
5. Сайт Альфа-Банку [Електронне джерело] Режим доступу: www.alfabank.com.ua
6. Сайт Ошадбанку [Електронне джерело] Режим доступу: www.oshadnybank.com
7. Карчева Г.Т. Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризиків ліквідності банків // Вісник Національного банку України. – 2007. - №7. – С.31-34.
8. Іващук О. Концептуальні підходи до ліквідності банку як об'єкту фінансового управління // Галицький економічний вісник. – 2010. - №2(27).- С.163-169.
9. Статистична інформація Національного банку України [Електронне джерело] Режим доступу: www.bank.gov.ua
10. Отчет о развитии банковского сектора и банковского надзора России в 2010 году [Електронне джерело] Режим доступу: www.cbr.ru

Summary. In the article it is grounded the features of the liquidity management under the financial instability, analysed liquidity status in the example of "Alfa-Bank" and "Oshadbank" and provided practical recommendations to improve liquidity management in the modern world.

Keywords: liquidity, financial instability, liquidity management strategy, GEO-analysis, dynamic light, Basel III.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2012